

Mancús d'Urgell o mancús de Foix?

M. CRUSAFONT I SABATER

Un dels més grans atractius de la nostra especialitat el constitueix l'aparició freqüent de novetats i sobretot d'aquelles que per la seva singularitat creen una veritable sorpresa. Podem recordar, entre les descobertes més recents, el diner de Cardona amb la figura de sant Vicenç o l'extraordinari diner d'Urgell amb genet i llegenda ibèrica el revers.

El segon pas ha d'ésser la identificació i la classificació de la nova moneda. Cal encaixar-la en el seu context més probable i això pot fer trontollar l'estructura, moltes vegades precària, que hom havia pogut construir amb dades sempre fragmentàries. Hi ha casos, però, en què la nova moneda es resisteix als nostres esforços i roman anys sense explicació, com per exemple, l'òbol d'Alfons el Magnànim amb revers XPS REX VE, que tardà cinc anys a trobar el seu veritable encaix.¹

La peça que ara comentarem fa més de vint anys que la coneixem, i encara no hem pogut arribar a donar-ne una explicació totalment convincent. Ens la mostrà el professor Grierson en la nostra primera visita a Cambridge i des de llavors que, de tant en tant, hi hem dedicat algunes hores, sense poder arribar mai al fons de la qüestió.

Però com que ara cal publicar el fons Grierson i en una obra de tan gran abast no hi cabria fer llargues disquisicions sobre una peça incògnita, ens ha semblat que era el moment de donar-la a conèixer, amb tots els seus interrogants.

Per començar, en donarem la descripció:

1. Els dos tipus esmentats al primer paràgraf són els núm. 55 i 118 del llibre d'A. M. BALAGUER, *Història de la moneda dels comtats catalans*, Barcelona, 1999. El tipus que ara mencionàvem fou atribuït primer a Barcelona, després a Sardenya i, finalment, i amb bona base documental, a Perpinyà. És el núm. 829 a M. CRUSAFONT, *Acuñaciones de la Corona Catalano-aragonesa y de los reinos de Aragón i Navarra*, Madrid, 1992.

Mancús o diner d'or

a/ +ROGERIVS Testa mirant a la dreta amb el cabell sobresortint davant del front i acabant per dalt amb dues perles. Al clatell hi ha un traç i dues perles.

r/ AM - TE Horitzontalment i als costats d'un arbre, amb el pal central acabat en una creueta i dues estrelles als costats.

Pes: 1,63 g Ø: 19 mm Inèdit

La peça fou trobada a Gal·lípoli i havia pertangut a la col·lecció de Lord Granley, que l'havia adquirit l'any 1925. L'origen de la peça i l'entrada a la col·lecció esmentada ja dissuadeixen la idea d'una falsificació. De tota manera, l'examen de la moneda també lleva qualsevol sospita en aquest sentit.

Atenent a l'origen de la peça, P. Grierson pensà que AMTE podria ésser una contracció d'Antioquia i suposà que podia atribuir-se al regent Roger (1112-1119). Cal tenir present que Gal·lípoli es troba prop de Constantinoble i, per tant, el més lògic era suposar-la de l'anomenat *Orient llatí*. De tota manera, no veia pas segura aquesta atribució i fou per això que ens la mostrà a Anna M. Balaguer i a mi quan visitàrem Cambridge l'any 1979. A primer cop d'ull, tots dos vàrem veure un mancús de Jaca, però Grierson ens en desenganyà aviat, fent-nos observar la llegenda. Efectivament, ni la peça era a nom d'un rei Sanç ni deia ARAGON, com en el cas del fins ara únic exemplar del mancús de Sanç Ramir (1064-1094). No cal dir que restàrem perplexos, perquè la peça és extraordinàriament semblant al mancús de Jaca, tan semblant, que estem segurs que ambdues peces forçosament varen sortir de la mateixa mà. Parlarem, en primer lloc d'aquesta semblança.

LLOC ON FOU OBRADA LA PEÇA

A primer cop d'ull, observem un bust mirant a la dreta a l'anvers i un arbre «ad modum floris» al revers, amb el pal central cimat d'una creu acantonada per dues estrelletes de set puntes. Encara podem afegir que a la meitat de l'alçada del pal hi observem un doble brot a cada banda, amb els traços de dalt torçats cap a dalt i els

de baix torçats cap a baix. Fins aquí, la descripció tipològica coincideix exactament amb la del mancús de Jaca. No tindria massa importància si els tipus fossin senzillament testa/arbre, perquè hi ha altres exemples de peces similars, però ja comença a ésser singular la coincidència de les dues estrellètes de set raigs acantonant la creu del revers i la dels brots a mitja alçada. Però encara hi ha més detalls reveladors.

Havíem estudiat les peces de Sanç Ramir i el conjunt dels amonedaments aragonesos i navarresos medievals² i vàrem poder caracteritzar, dins el regnat de Sanç Ramir, tres grups de peces que es diferenciaven amb força claredat. Hi ha, en primer lloc, un grup que anomenem *primitiu*, que es caracteritza per tenir l'arbre del revers força simple, en continuïtat amb els arbres dels antecessors d'aquest sobirà. Un segon grup el dissenyem com a *elegant*, tant pel millor art de les testes com per la solució donada a l'arbre, amb unes branques que es separen com un sol arc que tallés per baix la soca central. Finalment, hi ha un grup que denominem *tosc*, que es caracteritza pels pitjors dibuixos de les testes i fins a voltes de les lletres, i per un arbre del revers molt més carregat i maldestre. Aquest estil *tosc* es perpetua en les primeres emissions de Pere I, el d'Osca (1094-1104). Això sol ja caracteritzaria el grup *tosc* com a tardà en el regnat de Sanç Ramir, però encara rebla la cronologia el fet que es puguin assimilar a aquest grup tant el mancús de Jaca, que sabem que no fou emès fins al 1088/1089, com els diners batuts a Montsó, de primer per Sanç Ramir i després per Pere I. Com que Montsó no fou conquerit fins el 1089, cinc anys abans de la mort de Sanç Ramir, és evident que, en els darrers anys d'aquest sobirà, el tipus que s'emetia és el que nosaltres dissenyem com a *tosc*.

La peça que ara estudiem té també totes les característiques del grup *tosc*. La més evident i singular és el dibuix del cabell que, sol sobresortir per damunt del front, com si estigués mal encaixat, sobre la testa (làmina II, núm. 1). Aquest detall és ben visible, tant al mancús de Jaca (làmina II, núm. 2) com a la peça que comentem. La peça a nom de Roger té també dues perletes a la part frontal d'aquest cabell que sobresurt. Aquest detall no apareix al mancús de Jaca, però sí en altres peces del grup *tosc*, com ara la peça Balaguer-26 (làmina II, núm. 3).³ Hi ha encara les perletes darrera el cap que, si bé no són gaire freqüents en el grup *tosc*, sí que les trobem en nombrosos exemplars del mateix Sanç Ramir, del grup *primitiu* (làmina II, núm. 4). L'ull rodó també és el predominant en el tipus *tosc*, mentre que en el grup *elegant* és gairebé sempre de forma ametllada. Doncs bé, tant el mancús de Jaca com la peça que presentem tenen l'ull rodó. Encara podríem afegir més similituds: els traços en els cabells, els tipus de les lletres, els ornaments

2. M. CRUSAFONT; Anna M. BALAGUER, «La numismàtica navarro-aragonesa alto-medieval», *Gaceta Numismática* [Barcelona], núm. 81, 1986, p. 35-66.

3. L'estudi anterior fou precisat per A. M. BALAGUER i I. PUIG, «El fons de monedes medievals d'Aragó i Navarra de la dinastia aragonesa del Gabinet Numismàtic de Catalunya», *Acta Numismàtica* [Barcelona], núm. 25, 1995, p. 101-120.

secundaris de l'arbre, etc. Cal dir que hi ha força variabilitat en aquest arbres del revers, i que el brancatge del mancús de Jaca és una mica diferent que el del mancús que ara descrivim, però això no constitueix cap dificultat, perquè trobarem altres diners del grup *tosc* amb un revers idèntic, com per exemple el Crus-205 (làmina II, núm. 5).⁴

En fi, el més eloqüent és comparar la peça que ara descrivim amb un conjunt de peces del tipus *tosc*. Es veurà immediatament que hi ha tantes coincidències de petits detalls que és gairebé impossible que el gravador de la peça no hagués estat el mateix que va fer les monedes del grup *tosc* de Sanç Ramir i Pere I.

Aquest gravador devia fer el seu treball generalment al taller principal, que era Jaca, però o ell o els seus encunys es devien desplaçar dins el regne, perquè si no, no s'explicaria que els diners de Montsó siguin de la mateixa tipologia. Hi ha encara una altra peça que té una gran semblança amb els diners de Sanç Ramir, encara que no puguem determinar amb certesa si el parentiu és justament amb el grup *tosc*, per les diferències en els tipus. Ens referim al diner del comtat d'Urgell que porta una testa a l'anvers i un crismó al revers, fins fa poc atribuït a Ermengol V d'Urgell (1092-1102) i darrerament a Ermengol IV d'Urgell (1066-1092).⁵ Ja veurem més endavant que una col·laboració entre els sobirans aragonesos i els comtes urgellesos tindria tota la seva lògica històrica.

La peça sortí, doncs, de les mans del darrer gravador de Sanç Ramir i fou obra da o bé a Jaca, o a algun lloc proper. Aquest gravador sabem que es desplaçà a Montsó o bé a Agramunt o bé hi féu arribar els seus encunys, però no sembla lògic, atès el context de l'època, que es pogués desplaçar o fer arribar encunys a llocs allunyats i menys encara a l'Orient llatí. Caldria, doncs, cercar el lloc d'emissió i el seu responsable a l'Aragó o en un entorn proper i històricament coherent.

El conjunt d'aquestes circumstàncies ens donen una cronologia bastant precisa, que encara es pot afinar si tenim present que el tipus *tosc* és extremadament rar en el regnat de Pere I, mentre que és força abundant un segon tipus amb efígie que mira a l'esquerra i té un lligat de cabells molt prominent al clatell, a més d'un cap força més petit. Per tant, la forquilla podria comprendre des de mitjan o, més probablement, finals del regnat de Sanç Ramir fins a mitjan o, segurament, començaments del regnat de Pere I d'Aragó. En definitiva, la forquilla comprèn des del 1078 fins al 1099, però hom podria concretar els límits entre el 1084 i el 1097.

Tenim, doncs, un lloc, o si més no, una àrea geogràfica entorn de Jaca i el regne aragonès i una cronologia bastant precisa. Ara caldrà veure quines hipòtesis d'atribució es podrien fer. Nosaltres en contemplarem tres: l'aragonesa, l'urgellesa i la de Foix.

4. Ens referim al catàleg del nostre *Acuñaciones...*, op. cit.

5. Vegeu A. M. BALAGUER, *Història...*, op. cit.

1 - AMTE (AV)

2 - JACA (AV)

3 (BI)

4 (BI)

5 (BI)

HIPÒTESI ARAGONESA

Naturalment, la hipòtesi aragonesa semblaria la més senzilla segons les dades disponibles. El problema és que no ens encaixa amb aquesta atribució ni el ROGERIUS ni l'AM-TE.

No hi ha cap sobirà aragonès de nom Roger i, d'altra banda, la peça hauria d'ésser, per la forquilla cronològica, o bé de Sanç Ramir o de Pere i en aquest cas portaria el seu nom. Tampoc hi ha cap indici, que els sobirans aragonesos haguessin permès de batre moneda a algun personatge de nom Roger ni trobem ningú destacat que porti aquest nom en la cronologia esmentada. D'altra banda, ja coneixem els mancusos de Sanç Ramir, que són al seu nom.

Hem rastrejat també la hipòtesi de l'abadia de Montaragó, tot assajant d'interpretar la llegenda MN-TE que podria provenir de MONTE i la possibilitat d'una al·lusió abreujada a aquesta institució. És cert que hi ha alguns indicis de cessions de beneficis a Montaragó, però la hipòtesi té molts inconvenients. D'una banda, perquè la lectura MN-TE és molt menys probable que la d'AM-TE. La A té un travesser recte ben visible i la M que el segueix, un travesser apuntant cap a baix que configura perfectament la lletra. En conseqüència, la lectura MN-TE és ja forçada. Però llavors, qui seria el Roger? Suposant que els sobirans haguessin permès que l'abat gravés el seu nom, cosa que seria un cas ben extraordinari, tampoc en tenim dades a favor, ja que els primers abats foren Jimeno (1097-1119) i Fortuño (1119-1168).⁶

En conseqüència, la hipòtesi aragonesa sembla que s'ha de descartar.

HIPÒTESI URGELLESA

La hipòtesi urgellesa, malgrat ésser menys immediata que l'aragonesa, té una gran coherència històrica. Efectivament, en aquest període hi un dens teixit de lligams entre els sobirans aragonesos i els comtes d'Urgell.

Els lligams familiars foren prou estrets: Ermengol III d'Urgell (1038-1066) es maridà amb Sança d'Aragó, filla de Ramir I d'Aragó (1035-1063) i germana, per tant, de Sanç Ramir. Aquest, d'altra banda, es maridaria en primeres noces amb Isabel d'Urgell, que seria la mare del seu successor Pere I. Sanç Ramir fou un dels tutors designats per Ermengol IV d'Urgell (1066-1092) per a cobrir la minoritat del seu successor Ermengol V d'Urgell (1092-1102).

Però fou encara més important la col·laboració urgellesa a les conquestes aragoneses, ja que participaren a les de Barbastro, a les d'Osca i més tard, a les de Saragossa. El d'Urgell i Sanç Ramir feren també causa comú en no voler participar amb Ramon Berenguer II de Barcelona en l'enfrontament amb el Cid, que culmi-

6. A. DURAN GUDIOL, *El castillo abadía de Montearagón*, Saragossa, 1977.

nà en la derrota de Tevar, i consta que Ermengol IV d'Urgell col·laborà en les campanyes de l'infant Pere, el futur Pere I. I si ens remuntem al passat, podem recordar l'antecedent comú del comte Galí II (844-867) que ho fou d'Aragó i d'Urgell, a més de la Cerdanya, del Conflent, del Pallars i de la Ribagorça. Un antecedent molt antic, és cert, però que pogué deixar la seva estela positiva.

Ja hem dit, també, que el diner d'Ermengol IV d'Urgell (1066-1092) porta una testa a l'anvers, i que el seu estil és molt semblant a les testes que trobem als diners de Sanç Ramir. No tindria res d'estrany que el sobirà aragonès hagués permès que el seu gravador fes els encunys urgellesos.

Al marge d'aquests fets, que mostren una estreta col·laboració, hi ha encara un altre fet positiu: AMTE pot ésser interpretat com *Agramunt*, la seca urgellesa en funcionament almenys des del 1099.⁷ El taller d'Agramunt apareixia en la forma AGRIMONT en les monedes conegudes fa poc anys, però darrerament han aparegut altres tipus amb formes diferents, com AGEMONTIS⁸ i sobretot AG-RE-MO-TE, que pot ésser perfectament reduïda a AM-TE.

És cert que les peces d'Ermengol IV d'Urgell porten encara la forma VRGILO i les del tutor Pedro Ansúrez (1102-1108), VRGELLO, però les d'aquest darrer són menys significatives, si tenim present que més tard Pere I de Catalunya-Aragó també emprà la forma VRGEL, quam ja era llavors en ús la menció AGRIMONT. D'altra banda, des d'Ermengol VI d'Urgell apareix la menció d'Agramunt. Recordem que amb Ermengol V d'Urgell (1092-1102) no tenim informació perquè el seu diner de billó només diu ERMENGAVDVS, però Agramunt havia estat conquerit el 1070, i el 1099 es parla ja dels diners agramuntesos. Per tant, en la cronologia que analitzem, Agramunt devia ésser la seca dels comtes d'Urgell i seria, per tant, perfectament acceptable l'aparició del nom del taller a un possible mancús d'or.

La darrera dada positiva és que al segle XI es parla de *diners d'or de Ponts*. Si tenim present que aquesta població pertanyia a Arnau Mir de Tost i que aquest havia estat regent del comtat d'Urgell durant el període 1066-1071, i que consta que tenia un gran tresor, bé es podrien assimilar aquests diners amb peces urgelleses.⁹

A més, el context és igualment favorable pel que fa als comtes urgellesos, que en temps d'Ermengol IV d'Urgell cobraven paries de Lleida i Fraga i en temps d'Ermengol V d'Urgell, de Saragossa. Ja sabem que les paries o impostos que pa-

7. Aquesta és la data de la primera menció documental dels diners agramuntesos, però evidentment el taller monetari pot haver-se iniciat molt abans, a partir de 1070, any de la conquesta de la població. Vegeu A. M. BALAGUER, *Història...*, a l'apartat del comtat d'Urgell.

8. Vegeu el tipus 121 a A. M. BALAGUER, *Història...*, op. cit.

9. Vegeu A. M. BALAGUER, *Del mancús a la dobla. Or i paries d'Hispania*, Barcelona, 1993. Per al comtat d'Urgell ens servim reiteradament de dades de Jaume VILLANUEVA, *Memorias cronológicas de los condes de Urgell*, Balaguer, 1976, i d'Armand de FLUVIÀ, *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya*, Barcelona, 1989. També emprem E. CORREDERA, *Noticias de los condes de Urgell*, Barcelona, 1952. Per a l'Aragó ens serà especialment útil l'obra de Domingo J. BUESA, *El rey Sancho Ramírez*, Saragossa, 1978, i per al Llenguadoc, la de P. WOLFF, *Histoire de Languedoc*, Tolosa, 1967. No els citarem sempre sistemàticament.

gaven les taifes musulmanes eren l'origen de l'or que circulava als comtats catalans. Per tant, hi havia on captar l'or per a fer les emissions.¹⁰

Tot concorda, doncs, menys una cosa: el ROGERIVS. No hi ha cap comte urgellès d'aquest nom ni en aquest període, ni abans o després. Tampoc hi ha notícies de cessió de drets o d'autoritzacions.

Cal dir també, i això és igualment vàlid per a l'Aragó, que tampoc hi ha un papa de nom Roger en aquesta cronologia. Recordem que en l'origen dels mancusos de Sanç Ramir hi ha el compromís de pagaments al papa en moneda d'or i es podria pensar que hagués emprat el seu nom a la moneda com a beneficiari. Una fórmula bastant singular, però no impossible. Algun compte urgellès podia haver fer això en circumstàncies semblants. No hi ha, però, cap papa amb aquest nom ni cap notícia de pagaments a Roma des del comtat d'Urgell.

L'única possibilitat seria que hi hagués hagut un regent al comtat d'Urgell, de nom Roger. Cal tenir present que el comtat d'Urgell és l'únic comtat català on emeteren moneda almenys dos regents, i probablement tres: Pedro Ansúrez, Pere I de Catalunya-Aragó i Guillem de Cervera.¹¹ Un tutor en la minoritat d'Ermençol V d'Urgell de nom Roger podria ésser una possibilitat. De moment no el tenim, però més endavant tornarem sobre la qüestió.

HIPÒTESI DE FOIX

Si la hipòtesi urgellesa pren cos a partir de la lectura del revers AM-TE i la seva identificació amb Agramunt, la del comtat de Foix es fonamenta en el nom ROGERIVS de l'anvers.

Pot donar la impressió que el nom *Roger* és freqüent en l'àmbit pirenaic, és a dir, en els comtats d'una i altra banda del Pirineu. Això és cert, però no pas en la cronologia en què ara ens movem. Els Roger de Pallars són més tardans, i el mateix podem dir dels de Carcassona i dels de Besiers. Repassant curosament les dinasties comtals catalanes i occitanes, només trobarem dins la forquilla que hem establert un únic Roger. Es tracta de Roger II de Foix (1072-1124).

Roger II de Foix va participar el 1095 a la primera croada, fent cas de l'activa campanya que el papa Urbà II havia menat pel Llenguadoc. No li mancaven raons per fer mèrits davant l'església, ja que havia estat excomunicat per les seves ambicions sobre els dominis eclesiàstics.

El comte de Foix, a més d'ésser proper geogràficament a l'àmbit que estem analitzant, mantenia lligams familiars amb els comtes catalans. Ell mateix era maridat amb Estefania de Besalú, i més tard Roger III de Foix (1124-1148) enlla-

10. E. CORREDERA, *Notícia... op. cit.*, p. 66.

11. Vegeu A. M. BALAGUER, *Història... op. cit.*, capítol d'Urgell.

çaria amb Ximena de Barcelona, i Ermengol VII d'Urgell amb Dolça de Foix. Més endavant encara, els Foix intervindrien sovint a aquesta banda del Pirineu i, el 1198, Ramon Roger de Foix, amb Ramon Cervera de Juneda, prendrien La Seu d'Urgell i Agramunt. Les actuacions de tota mena de senyors llenguadocians en el nostre àmbit són un fet ben documentat.¹²

La participació de Roger II de Foix a la croada pot explicar l'aparició del mancús a Gal·lípoli, perquè l'exèrcit dels croats es va reagrupar en primera instància a Constantinoble l'any 1096. Ja hem dit abans que Gal·lípoli, l'actual Gelipolu de la Turquia europea es troba prop de Constantinoble. Fou en aquesta plaça que els almogàvers de Roger de Flor hi resistiren llargament al segle XIV els reiterats atacs dels bizantins.¹³

Les croades duïen a Orient les peces de l'Europa occidental. El mancús de Jaca aparegué també en una col·lecció turca, probablement perquè els fons de moneda d'or tramesos per Sanç Ramir al papa degueren ésser reinvertits en el finançament dels exèrcits croats. En el cas de Roger II de Foix, la seva mateixa host podria haver estat la que portaria la moneda a Gal·lípoli.

Roger II de Foix és, doncs, un bon candidat a la moneda, però no tenim cap notícia d'uns lligams prou estrets amb els sobirans aragonesos que poguéssin justificar l'actuació dels moneders de Jaca per a l'encunyació de la seva moneda. D'altra banda, seria normal que Roger de Foix s'hagués titulat comte de Foix i que al revers aparegués una forma com ara FVXO o en tot cas CASTRIBONO, ja que era igualment vescomte de Castellbò. Però no trobem la manera de justificar la menció AM-TE del revers, si li atribuïm el mancús. De tota manera, tampoc es pot descartar una invocació de tipus religiós com el PAX VOBIS del diner urgellès a nom de CERVARIA.¹⁴

ROGER II DE FOIX, REGENT A URGELL?

La millor manera de conciliar les dues hipòtesis probables per a justificar les dues cares de la moneda seria que Roger II de Foix hagués estat regent del comtat d'Urgell i que, com a tal, hagués batut la moneda.

Hem d'advertir que això és una simple suposició. És veritat que resultaria extraordinàriament útil si fos certa, però no té, de moment, cap base documental, almenys directa.

12. A. de FLUVIA, *Els primitius... op. cit.* i S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, 1970, especialment p. 24-26.

13. Jep PASCOT, *Els almogàvers*, Barcelona, 1972. Vegeu especialment el capítol III, p. 95-135.

14. Totes les notícies sobre possibles monedes de Foix són tardanes i cal situar-les, en tot cas al segle XV, per bé que no se n'ha identificat encara cap. Vegeu F. POEY D'AVANT, *Monnaies féodales de France*, París, 1858, p. 147 i 234; i J. SALAT, *Tratado de las monedas labradas en el Principado de Cataluña*, Barcelona, 1818, p. 92.

La possibilitat, però, hi és. L'any 1092 moria Ermengol IV d'Urgell i deixava com a hereu el seu fill Ermengol V, que només tenia tretze anys. S'obre un breu període de minoritat durant el qual el petit comte urgellès va tenir tutors. El seu pare va determinar-ne els noms, però segons Villanueva, la responsabilitat essencial de la tutoria va recaure en Berenguer Ramon de Barcelona, i en el seu defecte en Sanç Ramir d'Aragó. Ateses les dificultats en què es mogué el regnat del comte barceloní, sembla clar que qui podia realment exercir el càrrec era Sanç Ramir. Ermengol V d'Urgell es va maridar amb María Ansúrez als quinze anys i es creu que des llavors va començar a regir el comtat per si mateix. La minoritat ocuparia, doncs, els dos anys que van des del 1092 al 1094 o 1095. L'any 1094 moria, però, Sanç Ramir i, per tant, algú devia ocupar-se de la tutoria en el seu lloc. Aquest podria ésser Roger II de Foix? No hem trobat un lligam directe entre els urgellesos i els de Foix, però hi ha discussió sobre la filiació de la mare del petit Ermengol V d'Urgell, a qui alguns anomenen Lluïsa i altres Lluçiana.¹⁵ Certament, si fos una Foix, les probabilitats augmentarien.

L'encaix cronològic és, en tot cas, extraordinàriament precís. En una forquilla que va del 1078 al 1099, la possibilitat que comentem resta encaixada entre el 1094, data de la mort de Sanç Ramir i el 1095, data de la partença de Roger II de Foix a la croada i, més concretament, en els mesos sumats que donin aquests dos fets en cada un dels anys.

CONCLUSIÓ

Plantejades totes les hipòtesis, pot ésser ara útil fer una síntesi recopiladora i cenyir-nos, en primer lloc, als fets provats, que al nostre entendre són els següents:

1. La peça és a nom d'un ROGERIUS, que ha d'ésser o bé un comte o bé un regent. Aquesta segona possibilitat només es fa avinent per al cas del comtat d'Urgell, l'únic on trobem altres casos d'emissions fetes a nom de regents.

2. La factura de la peça i nombrosos detalls no permeten dubtar que fou obra del mateix tallador d'encunys que havia fet la darrera sèrie de diners de Sanç Ramir (1064-1094) i els primers del seu successor Pere I (1094-1104). Entre ells hi tenim els diners de Montsó de tots dos regnats i, significativament, el diner d'or o mancús de Jaca de Sanç Ramir. Aquest tallador obrà, per tant, a Jaca, però també a Montsó o per a Montsó, i sembla probable que també fes els encunys del diner de bust d'Urgell, ara atribuït a Ermengol IV d'Urgell (1066-1092). Per tant, aquest artesà treballà per a més d'un taller i les seves produccions ens apareixen en altres seques properes. Sembla lògic, per tant, que el lloc d'emissió hagi d'ésser situat en un entorn no allunyat del regne d'Aragó. L'actuació del tallador a Urgell troba la seva justificació en els lligams de tota mena que llavors existien entre els comtes urgellesos i els sobirans aragonesos i que ja hem detallat.

3. La llegenda AM-TE és assimilable a Agramunt, si tenim present altres formes abreujades i, entre elles, la que ens dóna AGREMOTE. No sembla avinent, per a un comte de Foix, que hi hauria gravat FUXO. No es pot descartar, però, que fos una invocació religiosa com la de PAX-VBS, per PAX VOBIS que trobarem, més endavant, en la peça a nom de CERVARIA i en la que, curiosament, aquest llegenda ocupa també el lloc tradicionalment reservat al nom de la seca.

4. La cronologia de la peça s'ha de trobar a cavall dels segles X i XI si acceptem el punt 2, ja que els extrems dels regnats per als que va actuar el gravador són 1063-1104, però es pot estrènyer molt si tenim present que fou el tercer gravador de Sanç Ramir i el primer dels dos que va tenir Pere I, essent molt probable que durés poc en aquest segon regnat, en el qual el gruix fonamental de la producció té una estampa completament diferent. La forquilla més probable és, doncs, la de 1084-1097; dins d'aquesta només hi ha un Roger proper, el Roger II de Foix (1072-1124). També hi ha una minoritat a Urgell, la d'Ermengol V d'Urgell entre el 1092 i el 1094 o 1095.

Arribats a aquest punt, sembla clar que la peça s'ha d'atribuir a Roger II de Foix (1072-1124), actuant amb el gravador dels tallers monetaris aragonesos i probablement molt poc abans del 1095, any en que el comte va anar a la croada. La seva participació explicaria l'exportació de la peça en qüestió a l'Orient llatí. D'altra banda, sembla lògic que en preparar la croada es proveís de moneda i fins i tot que l'obrés en un taller proper, si tenim present que no hi ha cap constància que els comtes de Foix tinguessin moneda pròpia en aquest moment. La moneda fou feta, doncs, a l'Aragó o en algun dels tallers on treballà l'obrador d'encunyats que es caracteritza pel grup que hem anomenat *tosc*: Jaca, Montsó o Agramunt. Si la peça diu AM-TE, no seria més lògic suposar que fou batuda a Agramunt, que apareix en els tres moments com a AGREMOTE?

Ara bé, en virtut de què encunyaria Roger de Foix aquesta peça a Agramunt, un lloc on, a més, sabem que afluia l'or de les paries que cobraven els comtes d'Urgell? Sembla possible suposar una espècie d'arrendament de la seca, però seria un cas singular. En canvi, hi hauria un context històric més coherent si suposéssim que Roger II de Foix va fer-se càrrec de la tutoria del petit Ermengol l'any 1094, en morir Sanç Ramir, que era un dels tutors previstos pel seu pare.

En definitiva, la peça ha d'ésser a nom de Roger II de Foix i els encunyats oberts pel gravador de Sanç Ramir i Pere I. La hipòtesi d'Agramunt és l'única que permet donar una explicació a la llegenda del revers, si bé no es pot descartar que algú en trobi una altra; per la via de les llegendes de tipus religiós, per exemple. Pel que fa a la possible tutoria, hem provat que és històricament i cronològicament possible, però no en tenim cap dada al seu favor. Cal dir, però, que és l'única hipòtesi que ens dóna una explicació coherent per a una emissió de Roger II de Foix a Agramunt. D'alguna manera, doncs, resulta gairebé necessària per a fonamentar la hipòtesi d'Agramunt, una atribució inqüestionablement raonable per a una llegenda AMTE.

Seguim en l'incert, però potser una mica menys.